DISCUŢII

PENTRU JUSTA INTERPRETARE A LIMBII TEXTELOR NOASTRE VECHI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Justa interpretare a limbii textelor noastre vechi implică o cît de sumară cunoaştere a mecanismului redării prin scris a sunetelor vorbite. Fonologia aduce o contribuţie decisivă la lămurirea acestei probleme. Ea confirmă părerea că, atunci cînd scriem, notăm foneme, şi nu sunete. Se ştie, într-adevăr, că noi înşine nu sîntem în stare să analizăm şi să notăm cu preciziune sunetele pe care le pronunţăm; aceasta o poate face numai un auditor atent, şi, cu atît mai mult, un lingvist deprins cu notarea sunetelor vorbite.

De cele mai dese ori, sîntem surprinşi că am pronunţat cutare sunet, iar cînd auzim glasul nostru, reprodus de un aparat de înregistrare, îl recunoaştem cu greu.

Dintre lingviştii romîni care au studiat problema care ne preocupă, Al. Philippide se numără printre acei care au adus o contribuţie pozitivă la rezolvarea ei. În lucrarea sa « Istoria limbii romîne. I. Principii de istoria limbii » (Iaşi, 1894), în capitolul intitulat « Limba scrisă » (pag. 237 şi urm.), Philippide afirmă cu dreptate că « limba scrisă simbolizează uzurile, nu vorbirile ocazionale ». Cu alte cuvinte, scriem aşa cum am învăţat să scriem, nu cum vorbim. « Este lucru copilăresc », urmează Philippide, « să te încrezi orbeşte în tot ce vei vedea scris şi să consideri orice însemnare a oricui ca un reflex fidel al pronunţării ». Aceste considerente sînt urmate de o exemplificare. Printre documentele romîneşti publicate de B. P. Haşdeu în « Cuvente den bătrîni » (I, Bucureşti, 1878), sînt unele care prezintă grafii ciudate, pe care Haşdeu le interpretează ca fenomene fonetice reale (de ex. Zapisul de vînzare din Beleţii, Muşcel, circa 1600, pag. 97 şi urm., sau mărturia popii Tiful din Mircşti, Vlaşca, din 1606, pag. 148 şi urm.). În privinţa aceasta, Philippide arată

BDD-A10263 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:07 UTC)

că nu putem pune bază pe grafii ca: *nooii* (= noi), *Oanceii* (n. pr.), *moortea* (= moartea), *mareh* (= mare), *gatah* (= gata) etc. În aceste cazuri, « este foarte probabil că scriitorul a vorbit într-un fel şi a scris altfel » (pag. 243). Fiecare din noi putem face astfel de observaţii, examinînd texte scrise în zilele noastre de semiculţi[1].

★

Acad. Iorgu Iordan a publicat de curînd două studii consacrate manuscriselor şi limbii cronicii lui Ion Neculce. Manuscrisul 253 al cronicii, păstrat în Biblioteca Academiei R.P.R., cuprinde cîteva rînduri scrise de mîna lui Neculce. Acest manuscris ar reda « mai fidel decît toate celelalte », ne spune acad. Iorgu Iordan, « vorbirea moldovenească » (pag. 241)[2]. Deoarece Neculce scrie cu *-u* (final) multe cuvinte, « cred că se impune », propune acad. Iorgu Iordan, « să se redea în transcriere pe ъ şi ь prin *u* » (pag. 244). Scriind astfel, Neculce se apropia « în cea mai mare măsură de realitatea lingvistică a epocii sale » (l. c.). Şi acad. Iorgu Iordan conchide: « am afirmat de mai multe ori că Neculce scria cum se vorbea în realitate pe vremea lui » (pag. 245). Printre particularităţile fonetice cele mai caracteristice ale limbii lui Neculce, acad. Iorgu Iordan reţine pronunţarea lui *u* final la mai toate cuvintele care au în limba de astăzi finală consonantică. Iată cîteva exemple: *acestu, domnu, slujescu, i-au fostu, vădzîndu, de suptu, Moscu, au aşteptat răspunsu, au zăbăvitu, Ţarigradu* etc. [3]. « Concluzia se impune de la sine », adaugă acad. Iorgu Iordan: « Neculce şi, deci, contemporanii săi, pronunţau încă pe *u* final » (l. c.).

În lumina considerentelor noastre de mai sus, această interpretare a textului cronicii lui Neculce este oare justificată ? Desigur că nu. Grafii cu *-u* se găsesc în multe texte din secolele XVI, XVII şi XVIII, pe lîngă grafii fără *-u* sau grafii cu ieruri. Notează oare aceste slove chirilice pe *-u* sau pe *ŭ* (scurt) ? Putem afirma, fără teamă de a ne înşela, că un răspuns pozitiv, la această întrebare, ar fi greşit. Aceasta nu exclude însă existenţa pronunţării cu *-u* sau cu *-ŭ* în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. (Astfel de fonetisme au fost semnalate în zilele noastre într-o parte a Transilvaniei, în sudul Moldovei, în partea orientală a Ţării Romîneşti şi într-o parte a Dobrogei [4]).

★

[1] Vezi bibliografia chestiunii în cartea mea Istoria limbii romîne, vol VI, Bucureşti, 1946, p. 32.

[2] Acad. Iorgu Iordan, Studiul manuscriselor şi problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce, în « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », II, 1953, p. 233 şi urm.; Despre limba lui Neculce, în « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1954, p. 337 şi urm.

[3] « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1954, p. 341.

[4] Vezi studiul acad. E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 137 - 139.

BDD-A10263 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:07 UTC)

Pornind de la grafiile întîlnite în « Cronica » lui Ion Neculce, acad. Iorgu Iordan consacră o parte din expunerea sa problemei lui *-u* final în limba romînă[1]. Cu problema aceasta s-a ocupat, în mod amănunțit, Ovid Densusianu, într-un memoriu citat de acad. Iorgu Iordan, publicat în 1904. Acad. Iorgu Iordan își însușește concluziile lui Densusianu: « Constatările lui [Densusianu] sînt interesante și trebuie considerate ca valabile » (l. c.). Densusianu arătase în ce condiții *-u* final a amuțit, în raport cu locul accentului în cuvîntul fonetic. În cercetările mele asupra limbii noastre vechi, nu am putut să țin seamă de rezultatele la care a ajuns Densusianu, pentru următoarele două motive: 1. Densusianu își bazează raționamentul pe texte care sînt copiate, și în care, prin urmare, aspectul originar al textului a fost modificat într-un fel sau altul de copiști; 2. rezultatele la care a ajuns Densusianu sînt contrazise de o serie de texte contemporane. Pentru lămurirea cititorului, trimit la expunerea mea din « Istoria limbii romîne », vol. VI[2]. Concluzia cercetării mele este că notarea sfîrșitului de cuvînt (finală consonantică, *u*, *o*, ъ, ѣ) e capricioasă, în toate textele, și că nu putem preciza că în cutare regiune apare în mod constant o notație, care ar putea fi opusă unei alte notații dintr-o regiune diferită (pag. 128).

Dacă acad. Iorgu Iordan admite, după cum am văzut, că pînă în secolul al XVIII-lea *u* final, urmaș al lui *-u* latin, se mai pronunța în unele regiuni ale teritoriului dacoromîn, el nu ne spune cum se explică absența lui *u* într-o serie de cuvinte romînești care apar în monumentele scrise din secolul XIII-XV și de asemenea, de ce *u* (sau *o*, ъ, ѣ) e scris la sfîrșitul unor cuvinte care nu au comportat, la origine, un *-u* (de ex. în *chip*, *din*, *prin* etc.)[3]? Acad. Iorgu Iordan se ridică împotriva posibilității de a explica pe *-u* pe cale mecanică, adică ținînd seamă de condițiile în care se pronunță consoana la sfîrșitul cuvîntului, pentru motivul că *-u* « nu apare pretutindeni sau măcar în majoritatea graiurilor dacoromînești, ci numai în cîteva (și tocmai în acelea care dovedesc și prin alte particularități că sînt mai puțin evoluate », pag. 343,n).. De fapt, am văzut că *-u* apare și în partea orientală a Țării Romînești, și anume în fostele județe Ialomița și Ilfov, regiuni cu graiuri foarte evoluate, care nu corespund, prin urmare, caracterizării date de acad. Iorgu Iordan[4]. Acad. Iorgu Iordan citează cazuri cînd *-u* apare în graiurile de astăzi, după *s* (ceea ce nu constituie o dificultate pentru explicarea lui *u* ca un fapt recent, întrucît *s* este o consoană deschisă, în timpul emisiunii căreia aerul se scurge prin canalul bucal, astfel încît se poate auzi un *u* la sfîrșitul emisiunii consonantice). Pentru prezența lui *-u* în graiurile actuale ale dacoromînei, acad. Iorgu

[1] « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 342.

[2] P. 45 și urm.; p. 128 și urm.

[3] Vezi Istoria limbii romîne, vol. VI, p. 130.

[4] Vezi expunerea noastră Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, în « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 437 și urm.

BDD-A10263 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:07 UTC)

Iordan se referă la hărțile 135 (pas), 140 (gras), 144 (gros), 150 (păros) și 159 (vis) din « Micul atlas lingvistic romîn » (II, 1). Acad. Iorgu Iordan uită însă să menționeze fonetismele cu *-î*, înregistrate în fostul județ Ialomița, în Bulgaria (*pasî*, h. 135) și în fostul județ Bacău (*grasî*, h. 140) și să ne explice prezența acestei vocale finale, care nu poate continua pe *u* latin.

★

Față de constatările noastre, considerăm că rîndurile scrise de Ion Neculce, el însuși, în « Cronica » sa, ne pot lămuri asupra felului cum scria cronicarul, dar numai într-o măsură oarecare asupra felului cum vorbea el. Pentru a ști *cum vorbea* (adică cum *pronunța* sunetele) Ion Neculce, ne putem folosi de datele culese în scrierile sale și în monumentele contemporane, interpretate la lumina fonologiei.

Asupra problemei lui *u* final în limba romînă, m-am pronunțat într-un studiu apărut de curînd[1]. Socotesc că nu sîntem îndreptățiți să credem că *u* final, din zilele noastre, care a fost semnalat în diverse regiuni ale țării, continuă pe *-u* latin. În cercetările mele anterioare, m-am referit la prezența lui *-u* în cîntecele noastre populare: aici *u* este creat din necesități ritmice[2]. Un astfel de *u* apare în poezia « Ciritelul » a poetului Dumitru Corbea, în strofa următoare:

„Bogatu-i ca ciritelu [3]
Numai cu țepi tot pe elu.
Ciritelu e lăsatu
Să fie scos și-aruncatu [4].

★

Printre particularitățile limbii lui Ion Neculce, acad. Iorgu Iordan relevă și pronunțarea cu *e* ușor deschis, la finală, acolo unde în limba literară din zilele noastre figurează un *ea*: *să-ș de*, *ave*, *pricepe* (pers. a 3-a a imperfectului indicativului = să-și dea, avea, pricepea) etc. Acest fonetism e notat în mod consecvent, în textele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea provenind din Maramureș, nordul Ardealului, Bucovina, Moldova și Banat [5], cu ajutorul slovei chirilice care notează pe *e* (spre deosebire de slova *ĕ*, care nota diftongul *ea*); graiurile vorbite în zilele noastre în aceste regiuni au conservat această pronunțare deschisă a lui *e* final. Dacă, în cazul de față, Neculce și înaintașii săi notează cu preciziune un sunet real, aceasta e datorită faptului că de la început, în regiunile indicate, slova chirilică *e* a fost întrebuințată pentru redarea

---

[1] Despre *u* final, în Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, 1. c.

[2] Vezi studiul nostru Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot, în « Bulletin linguistique », I, 1933, p. 58 și urm., reprodus în Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 251 și urm.

[3] În Moldova: « tufă, tufiș »

[4] În Poezia nouă în R.P.R., București, f. a., p. 132-133.

[5] Vezi Istoria limbii romîne, VI, p. 131-132.

BDD-A10263 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:07 UTC)

lui *e* deschis. Neculce, prin urmare, a aplicat în acest caz o regulă ortografică care figura printre regulile pe care le-a deprins, atunci cînd a învățat să scrie.

Am relevat acest caz, pentru a pune în relief diferența dintre scrierea cu *-u* și scrierea cu *-e*, la Neculce și, în genere, în limba noastră veche.

★

Grafiile din textele noastre vechi comportă, așadar, explicații diferite, pe care le-am expus cu alt prilej[1]. O singură explicație nu poate fi aplicată, deci, tuturor cazurilor: am văzut mai sus că notația cu *-u* comportă altă explicație decît notația cu *-e*. Această constatare ne invită să fim prudenți, atunci cînd vrem să interpretăm mărturia textelor noastre vechi. Scopul rîndurilor de față este de a atrage atenția cercetătorilor asupra complexității acestei probleme.

[1] A. Rosetti, De l'interprétation des graphies doubles dans les textes écrits, în Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 9 și urm.

BDD-A10263 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:07 UTC)